

ถอดสมการความขัดแย้งระหว่างอิหร่านกับอาเซอร์ไบจาน

ชูชาติ พุฒเพ็ญ*

บทนำ

ในช่วงต้นเดือนตุลาคม ๒๐๒๑ เกิดปรากฏการณ์ความขัดแย้งรอบใหม่ แถบคอเคซัส (Caucasus) ดินแดนเชื่อมต่อยุโรปตะวันออกกับเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ ที่ได้ทวีความรุนแรงถึงขีดสุด จากปัญหาความขัดแย้งระหว่างอิหร่านกับอาเซอร์ไบจาน ที่อาจส่อเค้าบานปลายจนกลายเป็นประเด็นร้อนในภูมิภาค เนื่องจากล่าสุดรัฐบาลอิหร่านได้ส่งสัญญาณชัดเจนด้วยการซ้อมรบขนาบใหญ่ที่สุดตลอดแนวพรมแดนของอิหร่านที่มีพื้นที่ติดกับอาเซอร์ไบจาน ทำให้หลายฝ่ายกังวลว่าปัญหาความรุนแรงนี้จะลุกลามสู่ภาวะสงครามหรือไม่ ความตึงเครียดในพื้นที่ที่มีมูลเหตุมาจากเรื่องใด ปัญหาระหว่างเพื่อนบ้านที่กำลังปะทุขึ้นในภูมิภาคนี้ไม่ใช่เรื่องเดิมที่ทุกคนได้รับรู้มาในช่วงปลายปี ๒๐๒๐ จากกรณีความขัดแย้งระหว่างอาร์เมเนียกับอาเซอร์ไบจาน ที่เปิดฉากโจมตีกันในช่วงเวลานั้น ทว่ารอบนี้เป็นความตึงเครียดที่ส่งผลโดยตรงมาจากอิหร่านซึ่งถือว่าเป็นประเทศใหญ่และทรงอิทธิพลในภูมิภาค

อย่างไรก็ดี การปะทะกันระหว่างอาร์เมเนียกับอาเซอร์ไบจานในประเด็นการอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนพื้นที่ปกครองตนเองนาгорโน-คาราบัค (Nagorno-Karabakh War 2020) เมื่อปลายปีที่แล้วอาจบ่งบอกได้ถึงประเด็นปัญหาที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขและยังคงชุกไว้ได้พรมทำให้เกิดความไม่สบายใจกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือไม่ หรืออาจมีประเด็นใดที่เป็นการเติมเชื้อไฟเพื่อให้ถ่านไฟที่คุกรุ่นอยู่พร้อมปะทุขึ้นมาทุกขณะ ที่กล่าวเช่นนี้เนื่องจากมีความเป็นไปได้หากพิจารณาในมิติของหลักภูมิรัฐศาสตร์ (Geopolitics) ที่อาเซอร์ไบจานมีนโยบายต่างประเทศโน้มเอียงมาทางซีกของสหรัฐฯ รวมไปถึงอิสราเอล จนทำให้ฝ่ายอิหร่านไม่พอใจหรือไม่ ซึ่งประเด็นนี้คงต้องนำมาขยายผลและวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาที่แท้จริงต่อไป

* นักวิเทศสัมพันธ์ชำนาญการพิเศษ สำนักภาษาต่างประเทศ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร

สาเหตุของความขัดแย้ง

พื้นที่ยุทธศาสตร์ตลอดแนวชายแดนอิหร่าน-อาเซอร์ไบจานเริ่มส่อเค้าตึงเครียดและเพิ่มตึกราวขึ้นอย่างรวดเร็ว เริ่มจากฝ่ายความมั่นคงของอาเซอร์ไบจานเข้าจับกุมและเรียกเก็บค่าธรรมเนียมจากขบวนรถบรรทุกขนส่งเชื้อเพลิงและสินค้าอุปโภค บริโภคของอิหร่านที่เตรียมมุ่งหน้าข้ามพรมแดนเพื่อไปจุดหมายปลายทางคืออาร์เมเนีย โดยทางการอาเซอร์ไบจานแจ้งว่าขบวนรถบรรทุกของอิหร่านเดินทางข้ามพรมแดนของอาเซอร์ไบจานโดยผิดกฎหมาย ซึ่งเรื่องนี้ทำให้รัฐบาลเตหะรานไม่พอใจ กระทั่งกองทัพอิหร่านมีมติเปิดปฏิบัติการซ้อมรบครั้งใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยมีมานับจากยุคการล่มสลายของสหภาพโซเวียต โดยปฏิบัติการดังกล่าวมีขอบเขตเชิงพื้นที่ทอดยาวตลอดแนวชายแดนอิหร่าน-อาเซอร์ไบจาน เพื่อส่งสัญญาณเตือนและป้องปรามเชิงสัญลักษณ์ รวมทั้งออกมาตราการคว่ำบาตรโดยประกาศปิดเส้นทางการบินและสั่งห้ามบริษัทสายการบินของอาเซอร์ไบจานใช้เส้นทางการบินผ่านเขตน่านฟ้าอิหร่านเพื่อมุ่งหน้าไปยังประเทศปลายทาง ขณะที่รัฐบาลอาเซอร์ไบจานตอบโต้ด้วยการปิดสถานที่สำคัญเชิงสัญลักษณ์ของอิหร่านในประเทศ เช่น มัสยิดสถาบัน องค์ครที่เชื่อมโยงกับผู้นำจิตวิญญาณของอิหร่าน ซึ่งหากพิจารณาในเชิงลึกอาจพบว่าประเด็นขัดแย้งที่เกิดขึ้นดังกล่าวเป็นเพียงปลายเหตุเท่านั้น เนื่องจากมีองค์ประกอบและปัจจัยหลายด้านเกี่ยวข้องกันในเชิงนโยบายต่างประเทศของทั้งสองฝ่าย

กองทัพอิหร่านเตรียมพร้อมในปฏิบัติการซ้อมรบตลอดแนวอาเซอร์ไบจาน
ที่มา <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/iran-launches-military-drills-on-border-with-azerbaijan-armenia/2380566>

ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับปัญหาทับซ้อนเชิงภูมิรัฐศาสตร์

ปัญหาพื้นที่พิพาททางตอนใต้ของคอเคซัสดูเหมือนจะเป็นประเด็นหลัก เนื่องจากยังเป็นพื้นที่ปกครองตนเองที่หลายประเทศรอบข้างต้องการแสดงบทบาท และยังเป็นเกมแห่งการถ่วงดุลอำนาจระหว่างรัสเซีย ตุรกี และอิหร่าน ซึ่งพื้นที่บริเวณนี้จะกลายเป็นยุทธศาสตร์สำคัญทั้งการเมืองและเศรษฐกิจต่อเนื่องไปถึงพื้นที่พิพาทนากอร์โน-คาราบัคและอาร์เมเนีย ซึ่งจะทำให้พื้นที่แถบนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพโดยมีสาเหตุมาจากผลพวงของการปะทะกันระหว่างอาร์เมเนียกับอาเซอร์ไบจานรอบล่าสุดช่วงปลายปี ๒๐๒๐ ซึ่งในช่วงนั้นกองทัพอาเซอร์ไบจานสามารถชิงพื้นที่ซึ่งเคยตกอยู่ในการยึดครองของอาร์เมเนียมากกว่า ๓๐ ปี โดยหลังสงครามรอบล่าสุดอาเซอร์ไบจานสามารถยึดพื้นที่แถบนี้กลับคืนมาได้ พร้อมอ้างสิทธิ์การมีบูรณภาพเหนือดินแดนทันที ทำให้ดินแดนตามแนวตะเข็บชายแดนของอิหร่านที่เดิมเคยมีการใช้เส้นทางนี้ผ่านพื้นที่รอยต่อก่อนเข้าไปยังอาร์เมเนียต้องเปลี่ยนไปจากเดิม เพราะขณะนี้ได้ตกอยู่ในการบริหารจัดการของอาเซอร์ไบจาน

นอกจากนี้ ยังมีปัญหาเชิงลึกที่เป็นปัจจัยส่งผลทำให้อิหร่านรู้สึกกังวลอย่างยิ่ง เช่น กรณีที่อาเซอร์ไบจานฝึกฝไ้เลือกข้างหวังพึ่งพาสหรัฐฯและอิสราเอลมากเกินไป รวมถึงกระแสเรียกร้องของชาวอาร์เมเนียที่มีถิ่นพำนักตามแนวชายแดนติดกับอิหร่านซึ่งเป็นกลุ่มประชากรที่อิหร่านมองว่าเป็นพื้นที่เปราะบางกำลังมีแนวคิดต้องการแยกดินแดนเพื่อปกครองตนเองและอาจจะสร้างปัญหากับอิหร่านได้ในอนาคต

ส่วนฝ่ายอาเซอร์ไบจานกังวลเกี่ยวกับแนวคิดอนุรักษนิยมและการปฏิบัติอิสลามของอิหร่านที่อาจสร้างผลกระทบด้วยการแผ่ขยายอุดมการณ์เข้ามาสู่สังคมอาเซอร์ไบจาน และอาจมีผลต่อเสถียรภาพและความมั่นคงภายในประเทศ เพราะปัจจุบันอาเซอร์ไบจานอยู่ในยุคเสรีประชาธิปไตย ไม่ต้องการให้มีแนวคิดเหล่านี้ครอบงำประชาชน

อย่างไรก็ดี แม้อิหร่านจะเห็นชอบและพอใจกับความตกลงเจรจาหยุดยิงระหว่างอาเซอร์ไบจานกับอาร์เมเนียในเหตุการณ์ปะทะรอบล่าสุดก็ตาม^๑ แต่ในเบื้องต้นยังคงมีความกังวลต่อผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับอิหร่านในอนาคต

แผนที่แสดงบริเวณพื้นที่ขัดแย้งระหว่างอาร์เมเนียและอาเซอร์ไบจาน
ที่มา <https://www.drishitias.com/daily-updates/daily-news-analysis/armenia-azerbaijan-conflict>

ทั้งนี้ จากการประเมินสถานการณ์ของอิหร่านทำให้รับรู้ได้ว่าอาร์เมเนียเสียเปรียบในเชิงยุทธศาสตร์การปกครองพื้นที่แถบนั้น อาจกล่าวได้ว่าความตกลงดังกล่าวมีผลทำให้ทั้งอาเซอร์ไบจานและอาร์เมเนียต้องเปิดเส้นทางผ่านดินแดนของทั้งสองประเทศในลักษณะต่างตอบแทน โดยอาเซอร์ไบจานเปิดพรมแดนและอนุญาตให้ผ่านเข้าพื้นที่จากนากอร์โน-คาราบัคไปยังพรมแดนอาร์เมเนีย ขณะที่อาร์เมเนียเปิดพรมแดนและอนุญาตให้ใช้เส้นทางผ่านเมือง Nakhcivan เพื่อมุ่งหน้าไปยังอาเซอร์ไบจาน ทำให้อิหร่านกังวลอย่างมากหากอาเซอร์ไบจานขยายพื้นที่ยึดครองรุกคืบแนวพรมแดนจนไปถึงเมือง Nakhcivan ซึ่งเมื่อถึงเวลานั้นจะทำให้อิหร่านไม่สามารถข้ามพรมแดนไปถึงอาร์เมเนียได้เหมือนเดิมอีกต่อไป กรณีนี้จะสร้างผลกระทบต่ออิหร่านโดยตรง เพราะอิหร่านไม่สามารถขนส่งน้ำมันและสินค้าจำเป็นเข้าไปใน

^๑ ข้อตกลงเจรจาหยุดยิงกล่าวว่ามีประเทศตุรกีเป็นผู้ประสานงานแต่ไม่มีการเข้าเป็นคณะผู้เจรจา ส่วนรัสเซียรับหน้าที่เป็นตัวกลางไกล่เกลี่ยและกำกับดูแลจนการเจรจาสันติภาพบรรลุเป้าหมาย

อาร์เมเนียได้ เนื่องจากเมือง Nakhcivan ถือเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่ใหญ่ที่สุดรายล้อมด้วยพรมแดนหลายประเทศ ทำให้อิหร่านกังวลว่าดินแดนในแถบนี้กำลังถูกรุกคืบและยึดครองโดยอาเซอร์ไบจานซึ่งขณะนี้มีความกังวลว่าหลายประเทศกำลังหนุนหลังและให้การสนับสนุนในเรื่องนี้

การส่งสัญญาณของอิหร่านแสดงให้เห็นถึงความกังวลต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในดินแดนแถบนี้และต้องการป้องปรามอาเซอร์ไบจานด้วยการล้อมรอบตลอดแนวชายแดนอิหร่าน-อาเซอร์ไบจาน ยิ่งระยะหลังอาเซอร์ไบจานออกมาตรการเข้มด้วยการห้ามขบวนรถบรรทุกขนส่งน้ำมันและสินค้าจำเป็นผ่านพรมแดนที่อาเซอร์ไบจานยึดคืนมาได้จากอาร์เมเนีย ทำให้อิหร่านสัมผัสได้ถึงความเสี่ยงในเชิงภูมิรัฐศาสตร์เห็นได้จากผู้นำกองทัพอิหร่านระบุว่า “อิหร่านรู้สึกอ่อนไหวกับปัญหาชายแดนบริเวณนี้เนื่องจากพบว่ามีการแทรกแซงจากภายนอก หากอิหร่านไม่ดำเนินการใด ๆ จะมีผลทำให้เขตแดนของประเทศอาร์เมเนียตกอยู่ในสภาวะของการเปลี่ยนแปลงแนวเขตแดนได้ ซึ่งอิหร่านเชื่อว่ามันจะเกิดขึ้นอย่างแน่นอนในอนาคต ดังนั้นหากอาร์เมเนียตกที่นั่งลำบากและอยู่ในสภาพที่อ่อนแอ จึงเป็นการสมควรที่ประเทศเพื่อนบ้านไม่อาจนิ่งเฉยได้” ขณะที่รัฐบาลอาเซอร์ไบจานชี้แจงว่า กรณีการจับกุมขบวนรถบรรทุกจากอิหร่านไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องดินแดน แต่เป็นพฤติกรรมที่เข้าข่ายการกระทำที่ผิดกฎหมาย

เส้นทางขนส่งสินค้าและน้ำมันของอิหร่านผ่านเมือง Eyvazil พรมแดนอาเซอร์ไบจานมุ่งหน้าสู่อาร์เมเนีย
ที่มา: <https://eurasianet.org/azerbaijan-starts-charging-iranian-trucks-supplying-armenia>

กรณีดังกล่าวนับเป็นการปลุกกระแสความไม่พอใจต่ออิหร่านอย่างมาก^๒ โดยสะท้อนผ่านโฆษกประจำกระทรวงการต่างประเทศซึ่งอธิบายเพิ่มเติมว่า “อาเซอร์ไบจานกำลังดึงมือที่สามเข้ามาสร้างความตึงเครียดในภูมิภาคนี้โดยเฉพาะอิสราเอล ซึ่งหน่วยข่าวกรองอิหร่านได้รายงานมาโดยตลอดว่า อาเซอร์ไบจานได้รับการสนับสนุนด้านอาวุธยุทธภัณฑ์จากอิสราเอล อีกทั้งยังพบว่ามีความเคลื่อนไหวของหน่วยงานความมั่นคงอิสราเอลเข้ามาในพื้นที่ขัดแย้งโดยเฉพาะในช่วงเหตุการณ์ปะทะกันระหว่างอาเซอร์ไบจานกับอาร์เมเนียช่วงปลายปี ๒๐๒๐”

นอกจากนี้ ยังมีประเด็นข้อตกลงเกี่ยวกับการซื้อ-ขายอาวุธระหว่างรัฐบาลอาเซอร์ไบจานกับอิสราเอลที่อิหร่านมองว่าเป็นชาติปรปักษ์ โดยอิสราเอลบรรลุข้อตกลงขายอาวุธให้กับรัฐบาลอาเซอร์ไบจานอย่างเป็นทางการ และกระทำการโดยเปิดเผย โดยเฉพาะการขายอาวุธยุทธภัณฑ์ที่ทันสมัยหวังเสริมเชื้อเพลิงให้กับอาเซอร์ไบจาน ทั้งเครื่องบินไร้คนขับและระบบควบคุมผ่านดาวเทียมเชื่อมต่ออากาศยานไร้คนขับหรือโดรน หากพิจารณาในเรื่องนี้จะพบว่าอาเซอร์ไบจานเป็นลูกค้ารายใหญ่ที่นำเข้าอาวุธจากอิสราเอล โดยในปี ๒๐๑๖ และปี ๒๐๑๗ อยู่ในอันดับที่ ๒ และ ๓ ของโลกตามลำดับ ซึ่งนโยบายป้องกันประเทศของอาเซอร์ไบจานได้แสดงให้เห็นถึงการเลือกข้างและเดินหน้าแสวงหาพันธมิตรใหม่ทั้งสหรัฐฯ ตุรกี อิสราเอล หวังผลให้เกิดการถ่วงดุลอำนาจกับอิหร่านแบบเปิดหน้าชัดเจน

^๒ อิหร่านมักใช้เส้นทางนี้ข้ามพรมแดนมาโดยตลอด ก่อนหน้านี้ดินแดนแถบนี้ใช้ในการยึดครองของอาร์เมเนียมากกว่า ๓๐ ปี ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น แต่ล่าสุดอาเซอร์ไบจานสามารถชิงพื้นที่แถบนี้กลับคืนมาได้จึงถือเป็นเอกสิทธิ์ของประเทศในการเข้ามาบริหารจัดการพื้นที่ด้วยความชอบธรรม อีกทั้งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา อาเซอร์ไบจานได้แจ้งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องประชาสัมพันธ์และแจ้งเตือนแล้วหลายครั้ง แต่การข้ามพรมแดนยังคงกระทำอยู่เช่นเดิม พฤติการณ์เช่นนี้จึงถือเป็นการฝ่าฝืนและกระทำผิดกฎหมายของประเทศ

บทสรุป

ความขัดแย้งระหว่างอิหร่านกับอาเซอร์ไบจานมีสาเหตุมาจากปัจจัยทางภูมิรัฐศาสตร์ (Geopolitic) โดยอิหร่านมองว่ากำลังเผชิญกับความเสียงรอบด้านรวมทั้งกังวลว่าพันธมิตรของอิหร่านคืออาร์เมเนียซึ่งสูญเสียพื้นที่ยึดครองให้แก่อาเซอร์ไบจานหลังปกครองยาวนานกว่า ๓๐ ปี โดยผลพวงจากการปะทะกันรอบล่าสุดเมื่อปลายปี ๒๐๒๐ จบลงด้วยการบรรลุข้อตกลงหยุดยิง โดยมีรัสเซียทำหน้าที่เป็นตัวกลางเจรจาและตุรกีเป็นผู้ประสานงาน

อาจกล่าวได้ว่า พื้นที่บริเณบนี้มีความเปราะบางเนื่องจากเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ทางตอนใต้ของคอเคซัส (Caucasus) ที่มีการถ่วงดุลอำนาจระหว่างรัสเซีย อิหร่าน และตุรกี ทำให้แต่ละฝ่ายต่างแสดงบทบาทอย่างมากโดยเฉพาะเหตุการณ์ปะทะกันรอบล่าสุดในเขตปกครองตนเองที่เรียกว่า นาการ์โน-คาราบัค ถือเป็นกรณีพิพาททางดินแดนระหว่างอาเซอร์ไบจานและอาร์เมเนีย

อย่างไรก็ดี ปัญหาที่สุ่มอยู่กลับเปลี่ยนทิศขยายตึกรึความร้อนแรงขึ้นทำให้ฝ่ายอิหร่านแสดงท่าทีแข็งกร้าวชัดเจนด้วยปฏิบัติการซ้อมรบตลอดแนวพรมแดนที่ติดกับอาเซอร์ไบจาน เพื่อส่งสัญญาณถึงอิสราเอลโดยตรงเนื่องจากพบว่าอิสราเอลให้การสนับสนุนด้านอาวุธยุทธภัณฑ์ที่ทันสมัย ทำให้อาเซอร์ไบจานเป็นชาติที่นำเข้าอาวุธจากอิสราเอลในลำดับต้น ๆ ของโลก ประเด็นนี้แต่ละฝ่ายจะเดินเกมอย่างไรหรือจะคลี่คลายลงด้วยการถอยคนละก้าวได้หรือไม่ กรณีนี้จึงเป็นเรื่องที่ต้องติดตามและจับตาสถานการณ์ในภูมิภาคนี้อย่างใกล้ชิดต่อไป เพราะหากมองในมิติของฝ่ายนิติบัญญัติและองค์การรัฐสภาระหว่างประเทศจะพบว่า ประเด็นนี้มีความสำคัญเนื่องจากทั้งรัฐสภาอิหร่านและตุรกีมีบทบาทนำในสมัชชารัฐสภาเอเชีย (Asian Parliamentary Assembly : APA) ขณะที่อาเซอร์ไบจานมีสถานะเป็นสมาชิกประเทศผู้สังเกตการณ์ของสมัชชารัฐสภาเอเชียด้วยเช่นกัน

บรรณานุกรม

- <https://eurasianet.org/azerbaijan-starts-charging-iranian-trucks-supplying-armenia>
- <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/iranian-war-games-on-the-border-with-azerbaijan-were-really-a-message-to-israel/>
- <https://www.aljazeera.net/opinions/2021/10/17/%D9%84%D9%85%D8%A7%D8%B0%D8%A7-%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%B9%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%88%D8%AA%D8%B1-%D8%A8%D9%8A%D9%86-%D8%A3%D8%B0%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%AC%D8%A7%D9%86-%D9%88>
- <https://www.alaraby.co.uk/politics/%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%B9%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D9%88%D8%AA%D8%B1-%D8%A8%D9%8A%D9%86-%D8%A3%D8%B0%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%AC%D8%A7%D9%86-%D9%88%D8%A5%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%86>